

ТУРИЗМ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

З останньої чверті ХХ ст. в структурі економік розвинутих країн світу відбуваються певні зрушення – за наявності потужної, суперсучасної промисловості в цих країнах стрімко зростає роль сфери послуг, яка дає більше половини ВВП і охоплює переважаючу частину зайнятих у господарстві. Цей факт дозволяє говорити про перехід цих країн до вищої, постіндустріальної стадії економічного розвитку.

Зміни в світовій економіці викликають значний інтерес дослідників, виникають концепції індустріального і постіндустріального суспільства (Р. Арон, А. Турен, Д. Белл, Дж.К. Гелбрейт, О. Тоффлер), що дають анатомію соціальної структури, економічних інститутів і культурних цінностей, описують їх функції та «механізми» цілепокладання.

Зазвичай під постіндустріальним суспільством розуміють суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції та суттєвого зростання доходів населення пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг. Домінуючим виробничим ресурсом є інформація і знання. Наукові розробки стають головною рушійною силою економіки. Найбільш цінними якостями є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність працівника.

Різні автори вкладають в цей термін різний зміст. Так, на думку Д. Белла, постіндустріальне суспільство – це «суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більшою мірою залежить від досягнення теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або

технократи». Таким чином система «постіндустріалізму» у Белла характеризується п'ятьма ознаками: перехід від виробництва товарів до виробництва послуг; переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків; провідна роль теоретичних знань як основи нововведень в економіці, політиці й соціальній структурі суспільства; орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології; прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології» [1].

Інші вчені вважають доцільним говорити не про постіндустріальне, а про інформаційне суспільство, інформаційну цивілізацію, інформаційну економіку (назву запропонував американський економіст Ф. Махлуп наприкінці 60-х рр. ХХ ст.), оскільки, наприклад, на думку Ю. Яковця, поняття «постіндустріальне» «нічого не говорить про його зміст». Відомий економіст П. Дракер використовує термін «суспільство знань».

Зазначимо, що тенденція до зростання послуг в економіці була відзначена ще у 70-х рр. ХХ ст. англійським економістом У. Ростоу при його дослідженні періодизації економічної історії. Його «теорія стадій економічного зростання» базується на рівнях технологічного розвитку суспільства, яким на кожному етапі відповідає «провідна ланка в економіці». Спочатку У. Ростоу виділив 5 стадій економічного зростання, де провідною ланкою послідовно були сільське господарство, промисловість, виробництво засобів виробництва і виробництво предметів тривалого користування. Але, відзначаючи значні зміни у світовій економіці, У. Ростоу додає шосту стадію: стадію «пошуку якості життя», на якій провідною ланкою стає сфера послуг.

Отже, дослідники сходяться в одному – різкому зростанню сфери послуг в економіці наприкінці ХХ ст. Ця тенденція зберігається і сьогодні. Випереджаюче зростання сфери послуг у порівнянні з виробництвом стає однією з головних закономірностей суспільного прогресу, що дозволяє визначити сучасну економіку як «економіку послуг». Структура та обсяги цієї сфери в різних країнах відрізняються й залежать від рівня індустріалізації та національної специфіки. В той же час існують

і певні загальносвітові тенденції. Так, в умовах технологічної революції визначальним чинником стає розвиток послуг соціально-культурного напрямку, в першу чергу, – туризму та інших форм активного відпочинку (так, частка туризму в торгівлі послугами складає в середньому 30%).

Отже, в постіндустріальному суспільстві туризм займає особливе місце й відіграє особливу роль. З одного боку, він, як представник сфери послуг, є одним з «головних акторів» сучасної економіки і має всі шанси розвиватися успішно та ефективно, з іншого – на нього покладаються великі надії, чого не було в індустріальному суспільстві з його наголосом на промисловість. Це, в свою чергу, вимагає нових підходів до організації та управління в сфері туризму.

Зазначимо, що туризм є найбільш демократичною та інтернаціональною сферою суспільної діяльності, що бурхливо розвивається. Її особливими рисами є динамічність, мобільність, швидке та гостре реагування на зміни в світовій економіці та політиці. Тому туризм, як жодна інша галузь, несе на собі відбиток часу. В умовах глобалізації економіки це призводить до створення глобального ринку туристичних послуг, що підтверджується такими обставинами: залежність туристичної сфери від темпів та особливостей розвитку глобальної економіки; глобальна координація діяльності туристичної галузі; концентрація частки туристичного ринку в руках могутніх ТНК; поява нових форм партнерства між підприємствами розміщення, харчування, відпочинку і транспорту тощо.

Відзначимо один важливий факт: туристична галузь найбільше розвинена в країнах, що знаходяться на постіндустріальній стадії розвитку. Очевидно, в цих країнах завдяки синергії, будуть краще розвиватися і економіка, і туризм. Перспективи розвитку туризму у ХХІ ст. пов'язані саме з такими країнами. І навпаки, в країнах з індустріальним чи навіть доіндустріальним типом економічного розвитку туризм не отримує необхідної підтримки, а отже, і сам не може впливати позитивно на економіку цих країн.

Звичайно, є країни з низьким економічним розвитком і добре розвиненим туризмом. Так, у багатьох невеликих країнах, що живуть за рахунок туризму, частка послуг дуже висока: на

Багамах вона становить 90 % від ВВП, у Барбадосі – 80 %, на Бермудах – 89 %. Але ці країни стадію індустріалізації обминули. Назвати їх постіндустріальними не можна з тієї причини, що їх економіка структурно не збалансована, сучасна промисловість відсутня. Тобто сам по собі високий показник частки послуг у ВВП або в числі зайнятих не обов'язково свідчить про перехід країни до постіндустріальної стадії. Зазначимо, що хоч туризм і приносить таким країнам значні доходи, їх повна залежність від мінливого попиту на туристичні послуги стає дестабілізуючим фактором і не сприяє гармонійному розвитку економіки.

Туристична галузь має велику перспективу. Переживши кризу, світовий туризм повертається до попередніх показників. За даними ЮНВТО, у всьому світі туризм створює 9% валового внутрішнього продукту, а експортні надходження від туризму становлять 1,4 трлн. дол. США, 6% світового експорту. У сучасній економіці на сектор туризму та подорожей припадає одне робоче місце з 11 робочих місць в світі, що доводить стійкість сектора під час глобального економічного спаду і перетворює його на ключовий фактор високоефективної диверсифікованої економіки для країн, що розвиваються [2, Р.2,7]. Як зазначав Генеральний секретар ЮНВТО Талеб Ріфаї, «2013 був відмінним роком для міжнародного туризму. Туристичний сектор показав чудову здатність пристосовуватися до мінливих умов ринку, стимулюючи зростання і створення робочих місць по всьому світу, незважаючи на існуючі економічні та геополітичні виклики. Дійсно, туризм був одним з небагатьох секторів, генеруючих позитивні новини для багатьох економік» [3, Р.1].

Протягом останніх шести десятиліть туризм став одним із секторів світової економіки, що найбільш динамічно розвиваються. Темпи зростання туристичної галузі майже вдвічі перевищують темпи росту інших галузей. Якщо в 1950 р. в світі налічувалося 25 млн. туристів, то в 2012 р. їхня кількість збільшилася до 1035 млн., а в 2013 р. – до 1087 млн. чол., тобто кількість туристів у світі в 2012 р. порівняно з 1950 р. збільшилася в 41,4 рази, а в 2013 р. – в 43,5 рази [2, Р.2,7; 4, Р.2]. За прогнозами ЮНВТО кількість туристів у 2030 р складе 1,8 млрд. чол.

Сьогодні експерти виділяють такі фактори розвитку міжнародного туризму: 1) економічне зростання і соціальний прогрес, що зумовлюють розширення обсягу ділових поїздок з пізнавальними цілями; 2) розширення міжособистісних зв'язків між регіонами і всередині них як результат розвитку міждержавних зв'язків і культурних обмінів між країнами; 3) збільшення кількості працівників у розвинених країнах і підвищення їх матеріального рівня; 4) вдосконалення всіх видів транспорту, здешевлення поїздок; 5) інтенсифікація праці і подовження відпусток; 6) послаблення обмежень на вивезення валюти в багатьох країнах і спрощення прикордонних формальностей; 7) розвиток сфери послуг, стимулюючий прогрес у галузі телекомунікацій тощо.

Вивчення основних факторів, які впливають на глобальний і національний туристичний ринки, дозволяє виявити наступні тенденції в сучасному туристичному русі на осяжну перспективу: темпи зростання туризму в цілому підвищуватимуться, тобто підвищуватимуться попит на туристичні послуги і пропозиція туристичних послуг у зв'язку з політикою більшості країн світу, направленою на заохочення туристичної діяльності; частка іноземного туризму загалом у туристичному русі збільшуватиметься; поступово зростатиме тривалість туристичних поїздок; середня тривалість перебування туристів в окремих країнах скорочуватиметься за рахунок прагнення туристів побачити більше країн за одну поїздку [5].

Таким чином, індустрія міжнародного туризму є вельми складною системою, закономірним наслідком формування постіндустріального суспільства. Динаміка розвитку туризму у новому тисячолітті потребує глибокого філософського осмислення і постійного аналізу та узагальнення тенденцій, що відбуваються в глобальній економіці, для більш ефективного використання в галузі туризму досягнень глобалізації та мінімізації її негативних наслідків.

1. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society // The Public Interest. – 1967. – №7. – P. 102-118.
2. UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition.

3. UNWTO World Tourism Barometer Volume 12* January 2014, p, 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unwto.org/pub/rights.htm>.
4. UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition.
5. Филатова И.Н. Развитие процессов глобализации и мультипликативное воздействие туризма на социально-экономические отношения в современном российском обществе. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sgu.ru/files/nodes/32835/26.pdf>